

УДК 339.5:332.1

JEL: F13; F15; F19; F49

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-39-45>

ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

©2023 ЖАБИНЕЦЬ О. Й., СУХИЙ О. О.

УДК 339.5:332.1

JEL: F13; F15; F19; F49

Жабинець О. Й., Сухий О. О. Проблеми експортоорієнтованого бізнесу регіонів України в умовах війни та основні шляхи їх вирішення

Статтю присвячено дослідженню проблем експортоорієнтованого бізнесу регіонів України в умовах війни та основних шляхів їх вирішення. Ідентифіковано основні проблеми експортоорієнтованого бізнесу в Україні, спровоковані військовою агресією РФ (виробничі, інфраструктурні, логістичні, фіскальні, енергетичні). Встановлено, що ключовою проблемою скорочення експортної діяльності нашої держави є блокування основних морських експортних шляхів, на які до війни припадало понад 70% експортних вантажів, у т. ч. 80% експорту аграрної продукції. Доведено, що забезпечення повноцінного експорту з України залізницею та автомобільним транспортом у сьогоденні умовах є проблематичним внаслідок дефіциту вагонів, палива, складських приміщень у портах Європи та на сухопутному кордоні України з країнами – членами ЄС, відмінності стандартів ширини залізничної колії тощо. Аргументовано, що підписана у Стамбулі «Зернова угода» не вирішує проблему налагодження експорту для компанії гірничо-металургійного комплексу, витрати яких на логістику загалом зросли у 4–6 разів внаслідок не тільки виключно воєнних обставин, але також підвищення тарифів на вантажні залізничні перевезення. Акцентовано на тому, що повоєнна відбудова української економіки, яка може виступати нашою новітньою індустріалізацією, повинна якнайбільшою мірою відбуватися саме з фокусом на ті виробництва, які реалізують конкурентну перевагу України на міжнародному ринку, тобто ця новітня індустріалізація мала би бути саме експортоорієнтованою. Запропоновано шляхи відновлення експортних можливостей вітчизняних підприємств у контексті поліпшення транспортної логістики та енергозабезпечення.

Ключові слова: експортоорієнтований бізнес, проблеми експортної діяльності, транспортна логістика, енергозабезпечення підприємств, регіони України.

Рис.: 1. **Бібл.:** 19.

Жабинець Ольга Йосифівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу просторового розвитку, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: olza@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6735-4036>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56509606400>

Сухий Олег Орестович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: oleh.sukhy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8783-5972>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/F-7277-2019>

UDC 339.5:332.1

JEL: F13; F15; F19; F49

Zhabynets O. Yo., Sukhyi O. O. The Problems of Export-Oriented Business in the Regions of Ukraine During the Wartime and the Main Ways to Solve Them
The article is concerned with studying the problems of export-oriented business of the regions of Ukraine in the conditions of wartime and the main ways to solve them. The main problems of export-oriented business in Ukraine, provoked by the military aggression of the Russian Federation (production, infrastructure, logistics, fiscal, energy), have been identified. It is found that the key problem of reducing the export activity of our State is the blocking of the main sea export routes, which before the war accounted for more than 70% of export cargo, including 80% of exports of agricultural products. It is proved that ensuring full-fledged exports from Ukraine by rail and road transport in today's conditions is problematic owing to the shortage of cars, fuel, warehouses in European ports and on the land border of Ukraine with the EU Member States, differences in railway width standards, etc. It is argued that the «Grain Agreement» signed in Istanbul does not solve the problem of establishing exports for mining and metallurgical companies, whose logistics costs have generally increased 4-6 times due not only to military circumstances only, but also to an increase in tariffs for freight rail transportation. It is emphasized that the post-war reconstruction of the Ukrainian economy, which can become our novel industrialization, should take place to the maximum extent with a focus on those industries that materialize Ukraine's advantage in the international market to a competitor, that is, this novel industrialization should be export-oriented. Some ways to restore export opportunities of domestic enterprises in the context of improving transport logistics and energy provision are proposed.

Keywords: export-oriented business, problems of export activity, transport logistics, energy supply of enterprises, regions of Ukraine.

Fig.: 1. **Bibl.:** 19.

Zhabynets Olha Yo. – PhD (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Spatial Development, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: olza@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6735-4036>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56509606400>

Sukhyi Oleh O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics named after Grigory Kochur, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine)

E-mail: oleh.sukhy@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8783-5972>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/F-7277-2019>

З початку повномасштабного вторгнення Росії вітчизняний бізнес незалежно від його розміру, організаційно-правової форми господарювання чи регіонального розміщення зазнав безпрецедентних у нашій новітній історії збитків – в аспекті як людських, так і матеріальних ресурсів. Так, на сьогодні близько 50% підприємств в Україні зупинені або майже зупинені [1], а зростання цін на сировину та матеріали, вیاлові та аварійні відключення електроенергії, складнощі із транспортуванням сировини чи готової продукції територією держави, за її межі чи з-за кордону, брак обігових коштів, розрив ланцюгів постачань, зменшення попиту на товари (послуги) – стали вагомими перешкодами ведення бізнесу в умовах війни. Більше того, невизначеність фінансово-економічної ситуації в довгостроковій перспективі суттєво впливає не тільки на виробничі, але й на експортні можливості вітчизняних підприємств. Отже, необхідність вирішення проблем експортоорієнтованого бізнесу регіонів України залишається ключовим у реалізації державою експортної політики та стратегії країни на найближчу перспективу.

Труднощі та виклики, з якими стикається бізнес регіонів України внаслідок військової агресії РФ, а також основні шляхи їх вирішення в умовах війни розглядаються сьогодні у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких варто виділити публікації Калужної Н. Г., Харченка Р. В., Шепель Т. В., Шеремет А. С., науковців ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» тощо. Водночас не всі аспекти зазначеної проблематики, зокрема щодо існуючих проблем експортоорієнтованого вітчизняного бізнесу та основних шляхів їх вирішення, знайшли своє відображення на достатньому рівні, що обумовлює актуальність цієї публікації.

Метою статті є дослідження проблем експортоорієнтованого бізнесу регіонів України в умовах війни та окреслення основних шляхів їх вирішення.

В україно- та англійській економічній літературі доволі поширеним є зворот «експортоорієнтований» (*export-oriented*), на основі якого формується велика множина загалом схожих економічних термінів в обох мовах *export-oriented company / sector / strategy / economy / development*. Проте можна простежити і певні відмінності: якщо в українській мові часто вживається зворот експортоорієнтований бізнес (що і використано в назві нашої статті), то в англійській мові, до прикладу, поширеними є терміни «*export-oriented industry*» чи «*export-oriented industrialization*». Останній термін є особливо цінним у контексті того економічного бачення, яке він у собі вміщує. На нашу думку, повоєнна відбудова української економіки, яка може виступати нашою новітньою індустріалізацією,

повинна яконайбільшою мірою відбуватися саме з фокусом на ті виробництва, які реалізують конкурентну перевагу України на міжнародному ринку, тобто ця новітня індустріалізація мала би бути саме експортоорієнтованою.

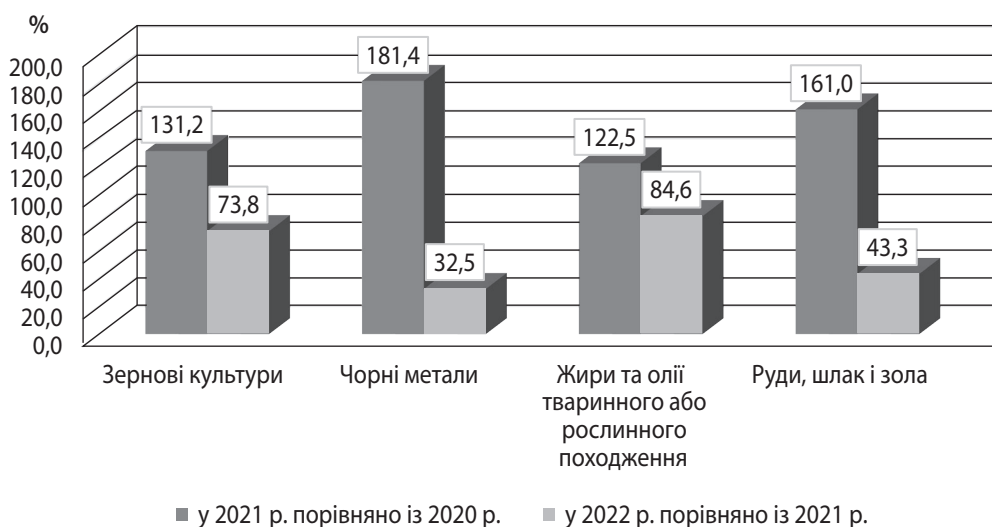
Привертають до себе увагу також такі англійські терміни, які все ще мало поширені в українській фаховій мові: «*export-oriented entrepreneurship*» та «*export-oriented product adaptation*». Знову ж таки, за кожним із термінів стоять певні економічні підходи, і саме вживання цих термінів вказує на потребу загальної стратегії підтримки та розвитку експортоорієнтованого підприємництва (і термін «підприємництво» має ширше значення, ніж просто «бізнес»), а також відбору саме таких продуктових ніш, які дають змогу повніше реалізувати виробничий та експортний потенціал української економіки (що ми проілюструємо одним із прикладів). Загалом висока частотність вживання зворотів «експортоорієнтований» («*export-oriented*») в економічній літературі є ще одним доказом актуальності даної тематики.

Військова агресія РФ проти України суттєво вплинула на обсяги експортної діяльності підприємств, у т. ч. підприємств провідних експортоорієнтованих секторів України. Про це свідчить низхідна динаміка індексів фізичного обсягу торгівлі за ключовими товарними групами (рис. 1), адже в умовах війни експортоорієнтований бізнес регіонів України стикнувся із низкою проблем, серед яких, зокрема: виробничі та інфраструктурні, логістичні, фінансові та енергетичні проблеми.

Так, сьогодні в Україні (внаслідок руйнування складських чи виробничих приміщень, замороження та скорочення виробництва тощо) не працює більше 30% промисловості, причому в традиційно найбільш експортоорієнтованому секторі (гірничо-металургійному) цей показник складає 49% [3]. Ситуація ускладнена зниженням промислового та споживчого попиту, що впливає на завантаження виробничих потужностей, а також різкими змінами регуляторної політики у фінансовій сфері (підвищення облікової ставки НБУ до 25%, девальвація гривні тощо) та можливостями підприємств щодо залучення кредитних ресурсів. Згідно із оцінками експертів, підприємства, які продовжують працювати, завантажені в середньому на 15%. За підсумками 7 місяців 2022 р. заводи (з урахуванням перших двох мирних місяців) виплавили 4,82 млн т сталі, або на 62% менше порівняно із аналогічним періодом минулого року, при цьому експортовано 3,4 млн т металопродукції (падіння так само становило 62%) [4].

Зменшення у 2022 р. посівних площ експортоорієнтованих культур (зокрема, соняшнику та кукурудзи) та знищення агресором вітчизняних зернохосів та елеваторів може стати вагомою причиною скорочення експорту сільськогосподарської продук-

Виконано в межах НДР «Глобалізаційні чинники та ризики ендogenous розвитку регіонів України» (№ 0121U111754).

Рис. 1. Індеси фізичного обсягу за ключовими товарними групами в зовнішній торгівлі України до та під час війни, %

Джерело: побудовано за [2].

ції в подальшому. Так, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, внаслідок повномасштабного вторгнення Росії площі посівів у 2022 р. склали 13,3 млн га, що на 3,6 млн га менше, ніж у 2021 р., тобто засіяно було всього 78% посівних площ від мирного часу. На окупованих територіях та в районах активних бойових дій – у частині Запорізької, Донецької, Харківської, Миколаївської та на всій території Херсонської та Луганської областей – посівна була зірвана [5]. Отже, виникає проблема продовольчої безпеки країн, які імпортували українську аграрну продукцію, передусім країн Північної Африки, Близького Сходу, Південно-Східної Азії [6]. Ситуація також ускладнюється через свідоме знищення агресором вітчизняних зерносховищ та елеваторів, їх недоступність у заблокованих портах і на окупованих територіях. Через війну Україна вже втратила близько 13 млн т елеваторних потужностей, тобто із довоєнних 57 млн т одночасного зберігання (за даними «Карти елеваторів» Elevatorist.com) залишилось приблизно 44 млн т. Крім того, змінюється елеваторна географія: якщо до війни більша кількість елеваторів будувалася у східній і центральних частинах України, то зараз будівництво переміщується до західної частини, де завжди було найменше елеваторів і за кількістю, і за їхнім об'ємом [7].

Блокування портів Миколаєва, Одеси та Маріуполя внаслідок воєнних дій РФ в Україні стало ключовою проблемою скорочення експортної діяльності нашої держави, адже до війни на морські порти України припадало понад 70% експортних вантажів, у т. ч. 80% експорту аграрної продукції [8]. На жаль, на сьогодні повноцінний експорт з України залізницею є неможливим. Зернову залізничну та автомобільну логістику гальмують черги, дефіцит вагонів, палива, фітосанітарні процедури, а також різниця в європей-

ській та українській колії – друга на 9 см ширша. Ще одна перешкода – дефіцит складських приміщень у портах Європи, які не були розраховані на таку кількість зернових вантажів. Таким чином, забезпечення експорту, в т. ч. зернового, у потрібних обсягах іншими шляхами, ніж морські вітчизняні порти, поки реалізувати неможливо: залізницею Україна може експортувати лише 1,5 млн т зерна на місяць за мінімальної потреби 4 млн т і потенціалу портів – до 6 млн т, експериментальний зерновий потяг із України через Польщу до Клайпеди йшов три тижні [9]. Щоденні фінансові втрати України від блокування портів сягають 200 млн дол. США, однак набагато загрозливішими будуть довгострокові наслідки: перезавантаження внутрішнього ринку через неможливість продажу зерна на експорт поставить під загрозу економічну доцільність майбутньої посівної кампанії.

Варто зауважити, що проблема експорту сільськогосподарської продукції сьогодні уже частково вирішується в рамках Ініціативи про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів (22 липня 2022 р. у Стамбулі ООН, Україна, РФ і Туреччина підписали Ініціативу про безпечне транспортування зерна та продуктів харчування з українських портів), так званої «Зернової угоди», яка дозволила торговельним і вантажним суднам безперешкодно виходити з українських портів, експортуючи вітчизняну аграрну продукцію. Так, лише за місяць з моменту відкриття «зернового коридору» було експортовано понад 1,3 млн т агропродукції (зерна, кукурудзи, олії) до 18 країн, зокрема до портів Лівії, Іспанії, Румунії, Італії, Ізраїлю, Німеччини, Єгипту та Туреччини. У перспективі, за інформацією Міністерства інфраструктури України, обсяг морського експорту зерна через розблоковані порти

може скласти 3 млн т на місяць при пропускній здатності близько 5 млн т [10]. Однак зазначена «Зернова угода» не вирішує проблему налагодження експорту для компаній гірничо-металургійного комплексу, витрати яких на логістику загалом зросли у 4–6 разів (залежно від продукції та підприємств), що, окрім суто військових обставин, є наслідком підвищення тарифів на вантажні залізничні перевезення на 70% [4].

Пошук альтернативних логістичних маршрутів для експорту може бути суміщений також із переорієнтацію на нові ринки збуту. Так, одна із українських компаній, яка втратила доступ до своїх китайських клієнтів через блокаду морських портів, виявила, що в їх випадку навіть постачання в обхід через треті країни не вирішує проблеми, оскільки через специфіку продукції суттєво зростають витрати, а отже – проект стає просто нерентабельним. За допомогою Торгово-промислової палати та низки зарубіжних консультантів компанії вдалося зареєструватися на релевантних міжнародних електронних торговельних майданчиках і, врешті-решт, знати нових бізнес-партнерів. Допомога міжнародних консультантів стала можливою завдяки проекту «ЄС для бізнесу: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація для малого і середнього бізнесу», який фінансується Європейським Союзом і реалізується у співпраці із Торгово-промисловою палатою України [11]. Вихід на нові ринки збуту став можливим також завдяки спроможності фірми провести експортоорієнтовану адаптацію своїх продуктів під специфічні запити іноземних клієнтів, у той час як більшість її конкурентів могли запропонувати лише товари стандартних розмірів.

Щодо наявних фіскальних проблем, то після початку війни з метою економії бюджетних коштів та їх перенаправлення на військові та соціальні цілі експортерам було призупинено відшкодування ПДВ. У травні 2022 р. відшкодування повернули, однак процес виплати відбувається нерівномірно і не прогнозовано (наприклад, у червні експортерам було повернуто 9,5 млрд грн ПДВ, а в липні відшкодування ПДВ майже не здійснювалось (було сплачено лише 600 млн грн). Крім того, на великих підприємствах ДПС відновила прискіпливі податкові перевірки. Таким чином, заборгованість держави із відшкодування ПДВ експортерам уже складає кілька десятків мільярдів гривень [3] і призводить до суттєвої нестачі обігових коштів у підприємств. У аграрному секторі ситуація взагалі є критичною, адже система відшкодування ПДВ для аграріїв практично не працює, внаслідок чого агровиробники гостро відчувають проблеми із фінансуванням своєї господарської діяльності.

Підвищення світових цін на енергоресурси в умовах різкого зниження платоспроможності вітчизняного бізнесу призведе до ще більшого скорочення виробництва експортоорієнтованої продукції та її по-

дорожчання. Так, до війни Україна видобувала близько 20 млрд куб. м газу на рік, а споживала близько 30 млрд куб. м, тобто імпорт природного газу складав третину від загального споживання. Незважаючи на те, що під час війни споживання газу в державі значно впало (промисловість споживає сьогодні близько 40% від довоєнних обсягів), для багатьох підприємств паливо все ж є занадто дорогим, навіть з огляду на те, що в Україні газ продається дешевше, ніж в Європі [12]. Зазначимо також, що внаслідок руйнувань, окупації або бойових дій вітчизняна компанія АТ «Укргазвидобування» втратила багато обладнання, техніки і сотні кваліфікованих фахівців, які були мобілізовані до ЗСУ. Більше того, агресія відобразилася на постачанні обладнання, матеріалів, послуг. Іноземні, а часто й українські, контрагенти виявилися не готовими працювати в нових умовах. Одні – через фізичну небезпеку, інші – через проблеми з логістикою [13]. Крім того, компанія веде розробку газових, нафтогазових і нафтогазоконденсатних родовищ у тих регіонах, які зазнали окупації або близькі до зони бойових дій, зокрема в Харківській, Сумській, Донецькій, Луганській та Дніпропетровській областях України [14]. Отже, усі ці фактори негативно вплинули на обсяги та темпи видобутку газу в Україні після військового вторгнення РФ: з 24 лютого 2022 р. і до червня – липня 2022 р. «Укргазвидобування» скоротило видобуток газу на 6% [15].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє констатувати, що експортні можливості вітчизняних підприємств в умовах військової агресії РФ значною мірою стримуються логістичними складнощами, руйнуванням виробничих та інфраструктурних потужностей, фіскальними та енергетичними проблемами. Уже сьогодні стає зрозумілим, що відновлення експорту в довоєнних обсягах через морські порти є неможливим. Вирішення зазначеної проблеми, на нашу думку, вимагає серйозної роботи над розвитком логістики та забезпеченням каналів постачання через західний кордон України в порти Румунії, Польщі або Німеччини залізничним та автомобільним транспортом. Отже з метою вирішення існуючих логістичних проблем необхідним є проведення комплексу заходів із поліпшення транспортної логістики, зокрема такі.

Міністерству інфраструктури України необхідно забезпечити:

- ✦ збільшення пропускної здатності міжнародних автомобільних пунктів пропуску через державний кордон з країнами ЄС з урахуванням експортних потреб держави, а також подальшу ефективну реалізацію механізму електронної черги в ході планування міжнародних перевезень;
- ✦ модернізацію залізничної інфраструктури України, у т. ч. створення експортних тран-

скордонних коридорів із європейськими стандартами ширини залізничної колії;

- ✦ підвищення ефективності діяльності портів Придунав'я, у т. ч. через інтеграцію адміністративних процедур оформлення проходження товарів через порти наглядовими та контролюючими структурами (прикордонниками, митниками, санітарно-епідеміологічними та іншими службами);
  - ✦ зниження тарифів на перевезення експортних вантажів залізницею (принаймні на 20–30%).
- Кабінету Міністрів України* варто ініціювати:
- ✦ перегляд підписаної в Стамбулі «Зернової угоди» для внесення змін щодо відновлення морем експорту продукції гірничо-металургійного комплексу;
  - ✦ будівництво транскордонних з ЄС сільськогосподарських сховищ і терміналів (для зберігання, перевантаження вантажів тощо) на шляхах залізничного та автомобільного сполучення;
  - ✦ відкриття на території прикордонних із ЄС областей нових тимчасових пунктів пропуску для швидкого проходження порожніх вантажних автомобілів;
  - ✦ обґрунтовані тарифи на газ та електроенергію для підприємств-експортерів та запровадження мораторію на їх підвищення до кінця воєнного стану;
  - ✦ скасування сплати на час дії воєнного стану екологічного податку.

Перспективними напрямками вирішення наявних логістичних проблем можуть також стати такі міжнародні ініціативи:

1) залізничного концерну Deutsche Bahn і логістичної компанії DB Cargo за підтримки уряду Німеччини щодо створення так званого «зернового мосту» [16], який, з одного боку, забезпечить відновлення перерваних через блокування морських портів ланцюгів постачання зерна, а з іншого – створить можливості транспортування в Україну сільськогосподарської та іншої техніки. За умови налагодження нових логістичних шляхів сумарно місячний експортний потенціал з України аграрної продукції через країни ЄС може досягти 3–3,5 млн т при довоєнній потребі 6–6,5 млн т.

2) України та Польщі щодо будівництва транскордонного трубопроводу для транспортування олії до порту м. Гданськ (Польща), про яке вже підписано меморандум. Найближчим часом планується створення робочої групи, яка розробить технічні характеристики й умови будівництва трубопроводу і двох терміналів [17]. Зауважимо, що українська соняшникова олія до війни експортувалась до 107 країн світу, а найбільші її споживачі розташовані в Європі (37%), Південно-Східній Азії (29%) та Азії (14,9%) [18]. На

жаль, внаслідок проблем із логістикою виробництво соняшникової олії в Україні сьогодні складає лише 30–40% від довоєнного рівня.

При вирішенні проблеми енергозабезпечення підприємств варто враховувати, що ще до війни економіка України характеризувалася високою енергоємністю, перевищуючи за цим показником середнє світове значення удвічі, а ЄС – у 3,8 разу [19]. У сьогодишніх умовах військової агресії РФ вітчизняний видобуток газу ще не є достатнім для задоволення всіх внутрішніх потреб і зменшення вартості газу, особливо для підприємств малого та середнього бізнесу. Отже, зазначена проблема вимагає впровадження таких невідкладних заходів.

АТ «Укргазвидобування» необхідно:

- ✦ забезпечити інтенсифікацію власного видобутку газу в областях Західного регіону (Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Волинській обл.);
  - ✦ провести адаптацію роботи газозбірної та газотранспортної системи під український видобуток.
- НАК «Нафтогаз України»* має забезпечити:
- ✦ модернізацію газотранспортної системи (підвищення її екологічних показників, цінової конкурентоспроможності транзиту тощо);
  - ✦ імпорт зрідженого природного газу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що в сьогодишніх умовах військової агресії РФ експортоорієнтований бізнес регіонів України стикається з низкою організаційно-виробничих і фінансових викликів, що ставить під загрозу реалізацію експортного підприємницького потенціалу України як у коротко-, так і довгостроковому періодах. Вважаємо, що запропоновані заходи із поліпшення транспортної логістики та енергозабезпечення сприятимуть активізації експортної діяльності вітчизняних підприємств. Разом із тим, важливим напрямом вирішення багатьох проблем експортоорієнтованого бізнесу в Україні, на нашу думку, має також стати системна державна підтримка виробника та експортера, яка на сьогодні не є достатньою і вимагає вдосконалення.

Таким чином, перспективи подальших наукових досліджень будуть стосуватися механізмів удосконалення державної експортної політики на національному та регіональному рівнях в умовах війни та під час повоєнного відновлення економіки України. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Слущкий Б. Бізнес в умовах війни: що заважає підприємцям працювати / УНІАН. 21.06.2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/stalovidomo-yak-ukrajinskiy-biznes-ogovtuyetsya-vidpershogo-shoku-viyini-novini-ukrajina-11874339.html>

2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Третина промислового потенціалу в Україні не задіяна через високі ризики / Український союз промисловців і підприємців. 26.08.2022. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/tretyna-promysloвого-potentsialu-v-ukraini-ne-zadiiana-cherез-vysoki-ryzuku>
4. Складна ситуація в українській металургії – Антикризовий штаб організує консультації бізнесу і уряду / Український союз промисловців і підприємців. 12.09.2022. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/skladna-sytuatsiia-v-ukrainskii-metalurhii-antykryzovyi-shtab-orhanizuie-konsultatsii-biznesu-i-urядu>
5. Оленін А. Посівна воєнного часу / LB.ua. 14.07.2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/06/14/519990_posivna_voienного_chasu.html
6. Посівна в умовах війни: на Харківщині засіяли вже 2,5 тис. га / Суспільне. Новини. 07.04.2022. URL: <https://suspilne.media/226222-na-harkivsini-posialimajze-25-tisac-gektariv-zernovih-ta-zernobobovih-kultur-sinegubov/>
7. Україна втратила близько 13 млн т елеваторних потужностей / Elevatorist.com. 15.05.2022. URL: <https://elevatorist.com/novosti/14740-ukrayina-vtratile-blizko-13-mln-t-elevatornih-potujnostey>
8. Деблокада портів: досягнуто домовленості про експорт продовольства з портів «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний» / Міністерство відновлення. 22.07.2022. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33612.html>
9. Кравченко В. Дорога життя: чому українські порти виявилися незамінними для експорту. І що з цим робити / mind. 30.05.2022. URL: <https://mind.ua/publications/20242217-doroga-zhittya-chomu-ukrayinski-porti-viyavilysya-nezaminnimi-dlya-eksportu>
10. Зерновий коридор: перші підсумки відновлення агроекспорту з України / Укрінформ. 31.08.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3561950-zernovij-koridor-persi-pidsumki-vidnovlenna-agroeksportu-z-ukraini.html>
11. How export-oriented Ukrainian companies adapt to the war: the experience of the wooden pallet manufacturer / EU4Business. 27.11.2022. URL: <https://eu4business.eu/success-stories/how-export-oriented-ukrainian-companies-adapt-to-the-war-the-experience-of-the-wooden-pallet/>
12. Головнюв С. Взимку доведеться економити газ: які сценарії готують для українців / Telegram. 10.09.2022. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/jekonomika-i-finansy/2022-09-12/5716011-vzimku-dovedetsya-ekonomiti-gaz-yaki-stsenarii-gotuyut-dlya-ukraintsiv>
13. Укргазвидобування спільно з експертами шукає оптимальні рішення для видобування українського газу в умовах війни / Нафтогаз. 29.07.2022. URL: <https://ugv.com.ua/uk/page/ukrgazvidobuvannaspilno-z-ekspertami-sukae-optimalni-risenna-dla-vidobuvanna-ukrainskogo-gazu-v-umovah-vijni>
14. Офіційний сайт АТ «Укргазвидобування». URL: <https://ugv.com.ua/uk/page/vidobutok>
15. Глава «Нафтогазу» розраховує в ідеальному варіанті повернутися у 2023 р. до збільшення видобутку газу / Interfax-Україна. 28.07.2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/849142.html>
16. Deutsche Bahn організує «зерновий міст» для експорту агропродукції з України / Agravery. 27.04.2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/deutsche-bahn-organizue-zernovij-mist-dla-eksportu-agroprodukcii-z-ukraini>
17. На низькому старті: Україна та Польща придумали схему для транспортування олії / Фокус. 07.09.2022. URL: <https://focus.ua/uk/economics/528412-na-nizkom-starte-ukraina-i-polsha-pridumali-shemu-dlya-transportirovki-rastitelnogo-masla>
18. Україна і Польща збудують трубопровід для транспортування олії: підписали меморандум // Європейська правда. 07.09.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/7/7146318/>
19. Половина промисловості стане збитковою через подорожчання енергоресурсів / Український союз промисловців і підприємців. 20.12.2021. URL: <https://uspp.ua/inicijativi/position/polovyna-promyslovosti-stane-zbytkovoiu-cherез-podorozhchannia-enerhoresursiv>

REFERENCES

- “Deblokada portiv: dosiahnuto domovlenosti pro eksport prodovolstva z portiv «Odesa», «Chornomorsk» ta «Pivdennyi» [Unblocking of Ports: An Agreement Was Reached on the Export of Food from the Ports of "Odesa", "Chornomorsk" and "Pivdennyi"]. *Ministerstvo vidnovlennia*. July 22, 2022. <https://mtu.gov.ua/news/33612.html>
- “Deutsche Bahn orhanizuie «zernovyi mist» dlia eksportu ahroprodukcii z Ukrainy” [Deutsche Bahn Organizes a "Grain Bridge" for the Export of Agricultural Products from Ukraine]. *Agravery*. April 27, 2022. <https://agravery.com/uk/posts/show/deutsche-bahn-organizue-zernovij-mist-dla-eksportu-agroprodukcii-z-ukraini>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- “Hlava «Naftohazu» rozrakhovue v idealnomu varianti povernutysia u 2023 r. do zbilshennia vydobutku hazu” [The Head of Naftogaz Expects to Ideally Return to Increasing Gas Production in 2023]. *Interfax-Ukraina*. July 28, 2022. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/849142.html>
- “How export-oriented Ukrainian companies adapt to the war: the experience of the wooden pallet manufacturer”. *EU4Business*. November 27, 2022. <https://eu4business.eu/success-stories/how-export-oriented-ukrainian-companies-adapt-to-the-war-the-experience-of-the-wooden-pallet/>
- Holovnyov, S. “Vzimku dovedetsia ekonomyty haz: yaki stsenarii hotuiut dlia ukraintsiv” [In Winter, You Will Have to Save Gas: What Scenarios are Being Prepared for Ukrainians]. *Telegraf*. September 10, 2022. <https://telegraf.com.ua/ukr/jekonomika-i-finansy/2022-09-12/5716011-vzimku-dovedetsya-ekonomiti-gaz-yaki-stsenarii-gotuyut-dlya-ukraintsiv>
- Kravchenko, V. “Doroha zhyttia: chomu ukrainski porty viyavylysia nezaminnymy dlia eksportu. I shcho z tsym robyty” [The Road of Life: Why Ukrainian Ports Turned Out to Be Indispensable for Exports. And What to Do with It]. *mind*. May 30, 2022. <https://mind.ua/publications/20242217-doroga-zhittya-chomu-ukrayinski-porti-viyavilysya-nezaminnimi-dlya-eksportu>

- "Na nyzkomu starti: Ukraina ta Polshcha prydumaly skhemu dlia transportuvannia olii" [At a Low Start: Ukraine and Poland Came Up with a Scheme to Transport Oil]. *Fokus*. September 07, 2022. <https://focus.ua/uk/economics/528412-na-nizkom-starte-ukraina-i-polsha-pridumali-shemu-dlya-transportirovki-rastitelno-go-masla>
- Oftsiyniyi sait AT «Ukrhazvydobuvannia». <https://ugv.com.ua/uk/page/vidobutok>
- Olenin, A. "Posivna voiennoho chasu" [Wartime Sowing]. *LB.ua*. July 14, 2022. https://lb.ua/economics/2022/06/14/519990_posivna_voiennoho_chasu.html
- "Polovyna promyslovosti stane zbytkovoiu cherez podorozhchannia enerhoresursiv" [Half of the Industry Will Become Unprofitable Due to the Increase in the Price of Energy Resources]. *Ukrainskyi soiuz promyslovtstv i pidpriemstv*. December 20, 2021. <https://uspp.ua/inicziativi/position/polovyna-promyslovosti-stane-zbytkovoiu-cherez-podorozhchannia-enerhoresursiv>
- "Posivna v umovakh viiny: na Kharkivshchyni zasiialy vzhe 2,5 tys. ha" [Sowing in Conditions of War: 2.5 Thousand Hectares Have Already Been Sown in Kharkiv Region]. *Suspilne. Novyny*. April 07, 2022. <https://suspilne.media/226222-na-harkivsini-posiali-majze-25-tisac-gektariv-zernovih-ta-zernobobovih-kultur-sinegubov/>
- "Skladna sytuatsiia v ukrainskii metalurhii – Antykryzoviyi shtab orhanizuie konsultatsii biznesu i uriadu" [Difficult Situation in Ukrainian Metallurgy – Anti-crisis Headquarters Organizes Business and Government Consultations]. *Ukrainskyi soiuz promyslovtstv i pidpriemstv*. September 12, 2022. <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/skladna-sytuatsiia-v-ukrainskii-metalurhii-antykryzoviyi-shtab-orhanizuie-konsultatsii-biznesu-i-uriadu>
- Slutskyi, B. "Biznes v umovakh viiny: shcho zavazhaie pidpriemtsiam pratsiuvaty" [Business in Conditions of War: What Prevents Entrepreneurs from Working]. *UNIAN*. June 21, 2022. <https://www.unian.ua/economics/finance/stalo-vidomo-yak-ukrajinskiy-biznes-ogovtuyetsya-vid-pershogo-shoku-viyni-novini-ukrajina-11874339.html>
- "Tretyna promyslovoho potentsialu v Ukraini ne zadiana cherez vysokiy ryzyky" [A Third of the Industrial Potential in Ukraine Is Not Used Due to High Risks]. *Ukrainskyi soiuz promyslovtstv i pidpriemstv*. August 26, 2022. <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/tretyna-promyslovoho-potentsialu-v-ukraini-ne-zadiana-cherez-vysokiy-ryzky>
- "Ukraina i Polshcha zbuduiut truboprovod dlia transportuvannia olii: pidpysaly memorandum" [Ukraine and Poland Will Build a Pipeline for the Transportation of Oil: They Signed a Memorandum]. *Yevropeiska pravda*. September 07, 2022. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/7/7146318/>
- "Ukraina vtratyla blyzko 13 mln t. elevatorynykh potuzhnosti" [Ukraine Lost about 13 Million Tons of Elevator Capacity]. *Elevatorist.com*. May 15, 2022. <https://elevatorist.com/novosti/14740-ukrayina-vtratyla-blizko-13-mln-t-elevatornih-potujnostey>
- "Ukrhazvydobuvannia spilno z ekspertamy shukaie optimalni rishennia dlia vydobuvannia ukrainskoho hazu v umovakh viiny" [Ukrainian Gas Production, Together with Experts, Is Looking for Optimal Solutions for the Production of Ukrainian Gas in Conditions of War]. *Naftohaz*. July 29, 2022. <https://ugv.com.ua/uk/page/ukrgazvidobuvanna-spilno-z-ekspertami-sukae-optimalni-risenna-dla-vidobuvanna-ukrainskogo-gazu-v-umovah-vijni>
- "Zernoviy korydor: pershi pidsumky vidnovlennia ahroeksportu z Ukrainy" [Grain Corridor: The First Results of the Recovery of Agricultural Exports from Ukraine]. *UkrInform*. August 31, 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3561950-zernovij-koridor-persi-pidsumki-vidnovlennia-agroeksportu-z-ukraini.html>